
GEMMA RIGAU

ESTUDI MICROSINTÀCTIC DEL VERB *CALDRE* EN EL CATALÀ ANTIC I EN L'ACTUAL*

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest article és comparar el comportament sintàctic dels verbs existencials deòntics en el català antic i en el català actual. Els predicats existencials deòntics són predicats que expressen l'existència d'una necessitat, obligació o permís, com ara els actuals verbs *caldre*, *urgir*, *pertocar* o *tocar*, que trobem a (1a-c). Hi hem d'afegir també *lleure* (format a partir de *licere* 'ser permès, ser lícit'), actualment només usat en alguns parlars i encara per la gent gran, i *restar* (del llatí *restare*, en el sentit de *quedar*), propi avui dia de la llengua culta. Aquests dos darrers verbs s'exemplifiquen a (1d) i (1e).

- (1) a. No li cal saber informàtica.
b. Ens urgeix agafar aquest tren.
c. Et toca fer això.

(*) Dono les gràcies als col·legues presents al *I Simposi internacional «Vers una sintaxi històrica del català: Metodologia i objectius»*, organitzat per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i la Universitat d'Alacant a la Nucia, 12-14 de novembre del 2003. Per haver-me ajudat a obtenir i a interpretar les dades, estic en deute amb Manuel Pérez Saldanya i Josep Antoni Aguilar de la Universitat de València, amb Montserrat Batllori de la Universitat de Girona, amb Jordi Suïls de la Universitat de Lleida i amb els meus col·legues de la Universitat Autònoma de Barcelona Anna Bartra, Lluís Cabré, Joan Mascaró, Josep Pujol i Joan Torruella. Algunes de les qüestions tractades a §§ 1-3 ja havien estat estudiades per Rigau (1998a, 1998b i 1999). Aquest treball s'ha beneficiat de l'ajut al projecte de recerca BFF2003-08364-C02-01 del Ministerio de Educación y Ciencia-FEDER i de l'ajut 2005SGR00753 de la Generalitat de Catalunya.

- d. Mai no em lleu d'anar-la a veure.
- e. Els resta només saber com assolir-ho.

Tots aquests verbs formen una subclasse dels verbs que Anfós Par (1923) anomena *verbs impersonals relatius*. Par, seguint de prop la *Gramàtica filosòfica de la llengua castellana* d'Eduardo Benot (1910), distingeix dos tipus de predicats impersonals: els *impersonals absoluts* i els *impersonals relatius*. Els verbs impersonals absoluts són verbs que, com els de (2), no tenen agent ni subjecte gramatical. Par repeteix la definició de Benot i afirma que els verbs impersonals absoluts expressen fenòmens deslligats de tota personalitat. En canvi, els verbs impersonals relatius, expressen d'alguna manera persona gramatical. Són els verbs de (3).

(2) VERBS IMPERSONALS ABSOLUTS (Par 1923: 144 i ss.): *ploure, nevar, llampejar*, etc.

(3) VERBS IMPERSONALS RELATIUS (Par 1923: 147 i ss.):

(a) Verbs que denoten afectes emotius de la sensibilitat (*doldre, ploure, repugnar, punyir*, etc.);

(b) Verbs que denoten deure, conveniència, manca: (*caldre, lleure, convenir*,

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(c) Verbs que expressen sensació intel·lectual, recordança, oblit (*ocórrer, revenir*, etc.).

Els verbs impersonals relatius –recalca Par (1923: 147)– són «verbs qui precisament se referexen a persona, sens que aquesta sigui expressada com a agent, ans al contrari, ne rep l'efecte independentment de sa voluntat». En les oracions amb verbs impersonals relatius, la persona implicada no apareix en nominatiu sinó en datiu. Aquest és el cas dels exemples de (1), on un pronom de datiu expressa la persona afectada per l'existència d'una necessitat o permís.

En aquest treball, ens centrarem en el segon tipus de verbs impersonals relatius, en els verbs que expressen un valor modal de necessitat o possibilitat i que anomenem predicats deòntics. Especialment, ens fixarem en el verb *caldre* (*calre* o *caler*). Ens interessarem principalment pel funcionament sintàctic d'aquest verb en el català antic i en el català actual. Veurem que el comportament d'aquest verb ha canviat al llarg del temps en una part del domini català, mentre que en altres parts ha desaparegut gairebé del tot i ha estat substituït per altres predicats, com ara *fer falta*, *ser necessari*, *importar*

o *haver de mester*. No obstant això, veurem que en ribargorça el funcionament de *caldre* coincideix encara ara amb el que presentava en la llengua antiga.

2. VERBS IMPERSONALS DEÒNTICS

Segons indica Anfós Par (1923: 147, n.1), els verbs impersonals deòntics «són estat formats sots un patró llatí», el patró dels verbs llatins de significat modal com *licet*, *oportet*, *interest*, etc. Tal com es mostra a (4), aquests verbs apareixen amb una oració d'infinitiu i un argument en datiu (*civi Romano* a (4a) i el pronom *mihi* a (4b)).

- (4) a. *Civi Romano licet esse gaditanum* (Cic., *Balb.*, 29).
ciudadà_{dat} romà_{dat} està-permès ser gadità_{ac}
'Un ciudadà romà pot esdevenir gadità'
b. *In re publica mihi negligenti esse non licet* (Cic., *Att.* 1, 17, 16).
en qüestions d'estat a mi negligent ser no està-permès
'En qüestions d'estat no m'està permès ser negligent'
c. *Ex malis eligere minima oportet*.
entre els mals elegir els menors convé
'Entre els mals cal elegir els menors'

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

A (4a) i (4b) el verb *licet* apareix amb una oració d'infinitiu i amb un argument en datiu, semblantment al verb deòntic *caldre* dels exemples de (5).

- (5) a. *Ens calia arribar-hi aviat*.
b. *Del pare sant no·m cal haver perdó* (March, *Poesies*, p. 22, l. 25).
c. *a cells a qui saber no cal* (Llull, *De sciencia*, 270).
d. *De mi no us cal çercar com aver major grat* (Llull, *Blanquerna*, I, 44).

En el seu tractat de sintaxi llatina, Ernout i Thomas (1951 : § 231, 272) analitzen l'oració d'infinitiu, i també la completiva introduïda per *ut*, que apareix amb els verbs llatins deòntics com el seu complement d'objecte i no pas com el seu subjecte. En realitat, l'estructura de les oracions llatines de (4) és la de les oracions catalanes de (5). En totes aquestes oracions, el caràcter impersonal del verb queda suavitzat per la presència d'un argument que expressa la persona afectada per la necessitat, l'argument en datiu. Seguint el lingüista francès Brunot (1926: 289 i ss.), podem considerar que el subjecte lògic de l'oració és aquest pronom o sintagma nominal en datiu.

Tot i això, l'argument en datiu pot ser silenciàt, com es veu en la construcció llatina de (4c) o en les catalanes de (6). En aquests casos, s'interpreta que hi ha alguna persona implicada. El datiu el·líptic pren, doncs, un valor arbitrari.

- (6) a. Caldrà insistir-hi més.
 b. Si Deu no és, no cal be far (Llull, *Que Deus sia de necessitat*, 71).
 c. ffes-me saber si pregar per tu cal (March, *Poesies*, p. 95, l. 76).¹

També podem trobar en el lloc del pronom de datiu representant la persona implicada en la necessitat expressada pel verb *caldre* el pronom *hi*, representant una entitat no animada. Aquest pronom pot ser analitzat com un locatiu o bé com un datiu inanimat. Ara no entrarem en aquesta qüestió. Direm només que la proximitat semàntica entre el datiu i el locatiu ha estat assenyalada per molts autors (Jespersen 1924, Lyons 1977 i, per al català, per Par 1923 i Ferrater 1981, entre altres). En tenim exemples a (7):

- (7) a. A la seva empresa, no *hi* caleva això. (ribagorça)
 b. A la seva empresa, no {*hi*, *li*} calia això.² (central)
 c. Metge no y cal! (Roig, *Spill*, 7049).
 d. e no y cal suptilesa (March, *Poesies*, p. 105, l. 131).

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

1. En March predomina l'ús negatiu de la construcció amb *caldre*, però aquí aquest verb no va acompanyat de la negació. Hi ha, però, la conjunció interrogativa *si*, que expressa una disjunció (*si cal pregar per tu o no*). Altres exemples extrets de March, on *caldre* no coapareix amb la negació, són els següents:

- (i) a. ¿Què m'ha calgut contemplar en Amor, / e bé sentir sos amagats secrets? (March, *Poesies*, p. 10, l. 22).
 b. ay tant és dolç que l'ha calgut abatre (March, *Poesies*, p. 27, l. 3).

També en Muntaner trobem *caldre* sense la presència de la negació *no*. Es tracta de contextos interrogatius (iia) o d'oracions en què el valor quasi negatiu s'expressa mitjançant l'adverbi *poc* o, en posició preverbal, el quantificador *poques* + N (iib).

- (ii) a. que sabés [...] de qui lo calria guardar (Muntaner, *Crònica*, 69).
 b. qui savi missatge envia, poques paraules li cal dir (Muntaner, *Crònica*, 134).

2. La vacil·lació entre *li* i *hi* en català central es decanta a favor del pronom de datiu animat. Sobre *hi* com a pronom de datiu inanimat, vegeu el treball de Rigau (1978).

Els verbs impersonals relatius també poden aparèixer, ja en català antic, amb una oració finita,³ com a (8a-b), o amb un sintagma nominal –(8c-d)–, en lloc d'anar acompanyats d'infinitiu.⁴

- (8) a. No cal *que n'i aja mes* (Llull, *Deus ab vostra pietat*, 2233).
b. No calia *que calgués negun tembre que aquè passassen* (Muntaner, *Crònica*, 191).
c. *consell* no-m cal, si-m deig per foll escriure (March, *Poesies*, p. 35, l. 24).
d. Novena-s diu d'atorgament a qui no cal *repreniment* (Llull, *Deus per far a vos honrament*, 388-389).

No obstant això, no és pas del tot cert que els verbs que Par i Benot anomenen impersonals relatius de conveniència o deure (els de (3b)) no puguin aparèixer en forma personal. Alguns dels verbs que Bernat Metge emprà com a impersonals relatius poden presentar-se en totes les persones gramaticals i no pas només en tercera persona, que és la forma morfològica que reservem per a les construccions impersonals. És el cas de *convenir*, *bastar* o *fallir*:

- (9) a. Jo no et convinc com a marit.
b. Tu ja no li bastaràs.
c. Nos mateix no bastam a conèixer, e quan pensam [...] (March, *Poesies*, p. 113, l. 23).
d. e qui trobar-te vol dolça com bresca, no li falràs (March, *Poesies*, p. 112, l. 128).

Certament, el verb *convenir* presentava en Metge el comportament d'un verb impersonal, però ha desenvolupat la capacitat de portar un subjecte gramatical en nominatiu, tal com es mostra a (9a). Par ja parla de la inclinació dels impersonals relatius a deixar de ser verbs impersonals i a acceptar que la persona afectada aparegui en nominatiu (i no pas en datiu). Ernout i Thomas (1951: § 231) parlen de la tendència a la *tournure personnelle* (al gir personal), dels verbs llatins propers als de (4) –*licet*, *oportet*, *decet*, etc. Aquests verbs, doncs, ja no apareixen només en tercera persona i accepten subjectes clarament nominatius. El mateix Par dona una llista dels verbs que Bernat Metge emprà com a impersonals i que a poc a poc han fet el gir personal. De fet, molts dels impersonals relatius de Metge o són clarament arcaics avui dia (com ara

3. La subordinada finita pot quedar sobreentesa pel discurs: *No cal –dix Stephania–, que lo meu mal tost serà guarit* (Martorell, *Tirant*, 391).

4. A (7c) i (7d) també hi trobem exemples de *caldre* acompanyat de sintagma nominal.

lleure) o han deixat de ser impersonals (com ara *convenir*). Fins i tot el verb *caldre*, tan freqüent en altres temps, ara cedeix el lloc a predicats com *fer falta* o *ser necessari*, predicats que admeten un subjecte en nominatiu (vg. Aramon 1957). I, en els parlars en què *caldre* és viu, s'hi troben mostres d'un ús personal, tal com s'exemplifica a (10) amb les oracions recollides per Giralt (1998) a la Llitera.⁵

- (10) a. No hi *cal*s pa esta faena.
b. *Io* no *haguesa calgut* pa n'això.

3. VARIACIÓ DIALECTAL EN EL CATALÀ ACTUAL

Analitzarem tot seguit el comportament del verb *caldre* en aquells parlars on actualment és viu. Ens centrarem en primer lloc en els casos en què *caldre* segueix més de prop el patró llatí exemplificat a (4); és a dir, en aquelles construccions en què aquest verb selecciona un datiu, que designa la persona que experimenta la necessitat expressada pel predicat, i una oració subordinada d'infinitiu, que expressa la situació que es presenta com a necessària. Compararem dos dialectes extrems; d'una banda, el català central (principalment el de les comarques gironines de la Garrotxa i el Pla de l'Estany) i d'altra, el català de l'Alt Empordà.⁶

A (11) la divergència entre els dos parlars és morfològica. La diferència sintàctica es fa visible quan el verb en infinitiu porta un complement representat per un pronom feble (o pronom clític), com és el cas de les oracions de (12) i (13).

- (11) a. Ens calia tenir paciència. (central)
b. Mos caleva tenir paciència. (ribagorçà)
- (12) a. Us cal insistir-*hi* més. (central)
b. *Us *hi* cal insistir més
c. No et caldria visitar-*la* (, la catedral).
d. Ens caldrà fer-*lo* (, aquest viatge).

5. Hi ha gramàtics, com ara Bouzet (1946), que anomenen els verbs de la classe de *convenir* «verbs accidentalment impersonals», perquè ja han fet el gir personal.

6. Les dades del ribagorçà m'han estat generosament proporcionades per Jordi Suïls, de la Universitat de Lleida. El fet que ens centrem en aquests dos dialectes no implica que les construccions que analitzarem no existeixin també en altres parlars o en la llengua estàndard.

- (13) a. Vos *hi* cal insistir més. (ribagorça)
b. *Vos cal insistir-*hi* més
c. No te *la* caldria visitar (, la catedral).
d. Mos *el* caldrà fer (, aquest viatge).

Les oracions de (12) tenen el mateix significat que les de (13). Ara bé, en català central el complement pronominal del verb en infinitiu cliticitzava (o s'adjunta) en el verb que l'ha seleccionat i del qual és complement. En ribagorça, en canvi, el complement pronominal del verb en infinitiu cliticitzava en el verb *caldre*. Així, doncs, a (13a), per exemple, el pronom de datiu *vos*, seleccionat per *caldre*, i el clitic *hi*, seleccionat pel verb *insistir*, són elements proclítics del verb *caldre*.

El català ribagorçà és coincident en aquest punt de la gramàtica amb l'occità aranès, tal com es mostra a (14), oració paral·lela a (13d):

- (14) Mos-lo calerà hèr (, aquest viatge). (occità aranès)

El català central, en canvi, presenta la mateixa estratègia sintàctica que el castellà. A (15) cada verb deòntic porta adjacents només els seus propis complements clítics.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

- (15) a. *¡Ojalá* nos cabe convencerlos. (castellà)
b. No le acucia resolverlo.

D'aquests dos parlars –el central i el ribagorçà– n'hi ha un que és més proper al català antic en aquest punt de la gramàtica: és el ribagorçà.

4. LA POSICIÓ DELS CLÍTICS EN LES ORACIONS AMB *CALDRE* EN EL CATALÀ ANTIC

Tal com podem veure a (16), el català antic segueix l'estratègia sintàctica que actualment caracteritza el parlar ribagorçà. En català antic, si un dels complements del verb que apareix en infinitiu en les oracions amb el verb *caldre* és un pronom feble (o clític), aquest pronom apareix davant del verb *caldre* i no pas al costat del verb en infinitiu, que és el predicat que l'ha seleccionat. És el que es coneix amb el nom d'elevació de clític. Així, a (16a) el pronom acusatiu complement del verb en infinitiu *punir* apareix adjacent a *caldre*. El mateix s'observa en els altres exemples de (16): el

pronom que apareix en posició proclítica al costat de *caldre* és, de fet, complement del predicat en infinitiu.

- (16) a. E qui·s penet e·s jutja, no·l cal dues vegades punir (Llull, *Blanquerna*, II, 68.14; citat per Coromines 1980-1995).
 b. tot i sera de mal escull: | no y cal anar Ramon Llull (Llull, *De oració*, 791-792).
 c. que sabés [...] de qui *lo* calia guardar (Muntaner, *Crònica*, 69).
 d. e lo més bo delit major, no *u* cal provar (March, *Poesies*, p. 128, l. 432).
 e. No *el* calia més fatigar en combatre [...], que entràs per lo portal de la juheria (Martorell, *Tirant*, I, 370, 26-27).
 f. No·n cal cercar, | car no n'i ha (Roig, *Spill*, 6629-6630).
 g. no *u* cal dir ara (Roig, *Spill*, 7048).

No hem de confondre aquest fet amb el que, des de la llengua actual, pot ser vist com una major llibertat dels constituents oracionals en català antic. En la llengua antiga trobem complements no clítics de l'infinitiu (e. gr., un sintagma nominal o preposicional) precedint el verb *caldre*, complements que en el català actual haurien de quedar en la zona del predicat que els ha seleccionat (el verb en infinitiu) o bé ser representats per un pronom de represa. Així a (17a) *del sarraïns* és el complement del verb *parlar* i apareix a l'inici de l'oració per raons que responen a la manera com es dona la informació. Semblantment passa a (17b), on el complement de règim del verb *usar* apareix en posició preverbal.⁷ Amb aquest desplaçament cap al davant de l'oració, el sintagma preposicional se'ns presenta com l'element del discurs que l'emissor vol reprendre momentàniament. En els exemples de March de (17) la reordenació d'elements pot ser causada per la conveniència d'assignar més rellevància a l'element oracional o per una major llibertat pròpia del llenguatge poètic.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

- (17) a. Del sarraïns no em cal parlar (Muntaner, *Crònica*, I, 81).
 b. e jatsia ella daquestes coses no us (Metge, 314; citat a Par 1923: § 133).
 c. de gran remor duptar un punt no cal (March, *Poesies*, p. 54, l. 43).
 d. ffes-me saber si pregar per tu cal (March, *Poesies*, p. 95, l. 76).

Les posicions que ocupen aquests sintagmes anteposats són perifèriques, són o bé posicions de focus o bé de tema oracional. Es tracta de posicions que permeten

7. Par (1923: 133) comenta que Metge empra el verb *usar* com un verb de règim. L'empra, per tant, de manera més acostada al llatí, on *utor* regia ablatiu, que no pas al català actual.

emfasitzar o centrar discursivament un constituent. Aquestes ordenacions dels constituents oracionals responen, doncs, a necessitats discursives, de prominència prosòdica o de presentació de la informació que es vol transmetre.

El cas dels pronoms febles és diferent. Les seves propietats morfosintàctiques els porten a adjuntar-se a una forma verbal. Dit d'altra manera, només el fet de coaparèixer amb el verb pot legitimar la seva aparició dins l'oració. Així doncs, la seva posició no ve regida per les condicions discursives, sinó per la seva naturalesa morfosintàctica i també per les seves característiques fonològiques, ja que fonològicament depenen sempre d'un hoste.⁸ Aquest fet limita molt l'ordre sintàctic en què apareixeran: hauran d'anar sempre al costat d'un verb.⁹

Precisament és interessant constatar que, en les oracions amb *caldre*, els pronoms febles s'elevan a la principal en el català antic i en ribagorçà, mentre que en el català central els pronoms febles que complementen el verb en infinitiu es queden a la subordinada.

A (18) hi veiem exemples d'oracions del català antic amb dos pronoms adjuntats al verb *caldre*. L'un és el pronom de datiu que expressa la persona afectada per l'existència d'una necessitat (el subjecte lògic de *caldre*) i l'altre pronom és el que fa de complement del verb de la subordinada en infinitiu. Tots dos pronoms apareixen a la zona del verb principal.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

- (18) a. si hac goig no *m'ho* cal dir (Muntaner, *Crònica*, I, 103).
b. Plauria'ns –sap Déu– que res no *ns hi* calgués dir (*Epistolari*, II, carta 6, des. [1380]).
c. perquè no *men* cal pus scriura (Eiximenis, *Carta* [1392]).
d. No *m'hi* cal pensar (Metge, *Somni*, 53).
e. de Castella no *ns hen* cal fer compte (*Epistolari*, II, carta 71 [1421]).
f. dels passats compte no *me'n* cal fer (March, *Poesies*, p. 85, l. 11).

A (18e-f) el clític *en* representa el sintagma preposicional *de Castella / dels passats* que és el complement dislocat del nom *compte*, nom que complementa *fer*.

8. Sobre les propietats gramaticals dels clítics i els diferents tractaments proposats, vegeu l'obra de Manzini (1998) i els estudis publicats per Mascaró & Rigau (2002). Pel que fa al català, Bonet (1991) fa una anàlisi morfològica dels clítics en el català actual. Sobre els clítics en el català antic, comptem, per citar els estudis més recents, els de Fischer (2002) i Batllori, Iglésias i Martins (2004).

9. Segons Fisher (2002: 52), no es troben casos d'interpolació de cap tipus d'element entre els clítics i el verb en català antic.

5. ESBÓS D'ANÀLISI SINTÀCTICA

Mirem ara d'apuntar una explicació del fet que en català antic –i encara en ribagorçà– el pronom àton complement del verb en infinitiu aparegui adjacent al verb *caldre* i que, en canvi, aquesta elevació del clític no sigui possible en els parlars del central. La pregunta que ens fem és: per què l'elevació del pronom clític complement directe de *dir* és obligatòria a (19a) i (19b) i és impossible a (19c)? Ens preguntem, doncs, en què ha canviat el català central.

(19) a. no u cal dir ara (Roig, *Spill*, 7048).

b. No ho cal dir ara.

(català ribagorçà)

c. No cal dir-ho ara.

(català central)

Una via d'explicació d'aquesta diferència és considerar que la construcció en infinitiu seleccionada pel verb *caldre* té una naturalesa diferent en aquests dos casos. Podríem dir que és com si l'estructura de l'oració d'infinitiu del català central fos completa –és a dir, un sintagma complementador–, mentre que en ribagorçà i en català antic fos defectiva i no arribés a constituir un sintagma complementador. Dit d'altra manera: en central hi ha una frontera molt clara entre principal i subordinada que impedeix que el clític de la subordinada s'elevi a la principal; en canvi, en català antic i en ribagorçà, aquesta frontera rígida no hi és. Postularem que, en el català central actual, les oracions en què *caldre* selecciona un argument en datiu i un altre argument realitzat com una subordinada d'infinitiu presenten l'estructura que esquematzem a (20).

(20) [... cal [_{Or. infinitiu} C_{irrealis} posició per a clítics T_{inf} ... V...]

Encapçalant l'oració subordinada d'infinitiu hi hauria la posició del complementador (C), que és la posició que pot ser ocupada per un element de nexa entre principal i subordinada (com ara la conjunció *que* a *Ja cal que hi vagis* o la preposició *de* a *Intenta de fer-ho*). Tot seguit hi postulem una posició per a clítics on s'haurien de desplaçar els pronoms febles (si n'hi ha) que complementen el predicat. Més avall trobem la posició per a expressar les propietats temporals de l'oració (T), que en el cas de les subordinades d'infinitiu seria un temps no realitzat (per tant, ni present,

ni passat, ni futur) i finalment el sintagma verbal amb el verb.¹⁰ Seguint una idea de Rooryck (1992), assumim que el verb *caldre*, donat el seu contingut modal, selecciona oracions que expressen una proposició de modalitat «irrealis». Per això, les subordinades de *caldre* no van mai en indicatiu: o són d'infinitiu o, si són finites, van en mode subjuntiu.¹¹ Podem pensar que la posició C és la que recull aquest valor de proposició «irrealis». Això tindria com a conseqüència que el verb en infinitiu es desplaçés, passant pel node T, fins al node C per recollir aquest valor, que és de fet una propietat gramatical de tota subordinada.¹²

Segons l'estructura de (20) els clítics que complementen el verb subordinat restarien en la subordinada perquè hi trobarien una posició on desplaçar-se i així acabar cliticitzant damunt el verb. Aquests clítics seran sempre elements enclítics, ja que el verb subordinat puja fins a C per recollir el valor de modalitat «irrealis». Dit d'altra manera, la presència activa del node C fa de frontera i no deixa passar els clítics de la subordinada cap a la principal. Vegem-ho a (21) per a (10c), on *t* simbolitza la traça que ha deixat el verb per desplaçar-se a la posició de temps (T) i de complementador (C).

(21) [*no cal* [[C irrealis *dir*] [posició per a clítics *ho*] [T *t*] ... [V *t*] *ara*]]

En ribagorça la situació és diferent. Els clítics de la subordinada pugen cap a la principal. Això ens fa pensar que no troben un lloc dins la seva oració i que, d'altra banda, no hi ha cap element que actuï de frontera entre principal i subordinada. Postularem que les posicions ratllades de (22), que generalment són actives en la subordinades del ribagorça, són inactives en les subordinades d'infinitiu de *caldre*.

(22) [... *cal* [Or. inf. € irrealis ~~posició per a clítics~~ T_{inf} ... V...]]

10. Encara altres posicions són possibles, com ara una posició per a la negació, que és una posició alta, per sobre de T(emps).

11. Quan *caldre* apareix amb una oració finita no selecciona un argument en datiu: *Ja cal que no facis tard* / **Ja em cal que no facis tard*. A Rigau (1988b) s'argumenta que, en aquest cas, l'estructura lèxica de *caldre* és lleugerament diferent dels altres usos d'aquest verb. Quan la subordinada és de subjuntiu, *caldre* expressa una necessitat o obligació, mentre que en els altres usos (seguit d'oració d'infinitiu o de sintagma nominal), el verb té un valor existencial afegit: expressa l'existència d'una necessitat o obligació.

12. Podem assumir que, en el català actual, quan l'oració és d'infinitiu, T i C tenen, en general, la propietat de ser «no realitzat» i «irreal» respectivament, sigui quin sigui el verb que l'ha seleccionat. Això explicaria que els clítics es quedin dins la subordinada no finita.

Aquesta estructura defectiva del ribagorçà té com a conseqüència que els clítics del predicat subordinat emigren cap a la posició de clítics de la principal, ja que no hi ha una posició per a clítics en la seva oració (o bé no està activada). Vegem-ho esquematitzat a (23) per a l'oració (19c).

(23) [*no* [_{posició per a clítics} *ho*] *cal* [_{Or. inf.} *€* _{irrealis} ~~*posició per a clítics*~~ [_T *dir*] ... [_V *t*] *ara*]]

Si el verb principal porta el seu propi pronom clític de datiu, aquest apareixerà en la mateixa zona que el clític que prové de la subordinada. En central, en canvi, no es combinen mai.

- (24) a. No mos ho cal dir. (ribagorçà)
b. No ens cal dir-ho. (central)

La defectivitat que el ribagorçà manifesta en les subordinades dels predicats deòntics pot ser aplicada a les oracions subordinades d'infinitiu del català antic, tant a les seleccionades per predicats deòntics com per altres verbs. Això vol dir que el ribagorçà hauria conservat l'estructura d'oració d'infinitiu del català antic, que és la proposada a (23). Fisher (2002), que presenta una explicació que divergeix de la nostra sobre la causa que provoca l'elevació de clític, arriba a la conclusió que el pas dels clítics cap a la principal és obligatori en totes les oracions d'infinitiu del català antic.¹³ Segons aquest supòsit, doncs, allò que era general en les oracions d'infinitiu del català antic encara és visible ara en les construccions amb *caldre* + infinitiu en ribagorçà.

La agramaticalitat de (25a) ens ofereix un argument a favor de la hipòtesi que les posicions per damunt de T(emps), que inclouen la corresponent a la negació, no estan activades en ribagorçà. Aquest parlar, contràriament al central, no té cap posició disponible per a la negació en la subordinada del verb *caldre*.

- (25) a. *Mos el caldrà no fer. (Cf. Caldrà que no el fem) (ribagorçà)
b. Ens caldrà no fer-lo. (central)

De moment no hem trobat tampoc cap exemple del català antic amb el verb en infinitiu negat i el seu complement pronominal elevat. Fixeu-vos que a (25a) la

13. No obstant això, en aquest mateix volum Batllori, Iglésias i Martins (2005) mostren que l'elevació dels clítics no sempre és obligatòria en català medieval, tot i que aquesta és l'estratègia més general.

presència de la negació activa la zona de frontera entre la principal i la subordinada. Si aquesta zona està activada, com mostra la presència de la negació, aleshores el clíctic no pot elevar-se per anar a buscar el verb de la principal. La negació mostra que hi ha una barrera entre principal i subordinada.

La presència de l'auxiliar *haver*, a diferència de la negació, no activarà la frontera entre principal i subordinada en les oracions amb *caldre* en ribagorçà, ja que es tracta d'un verb, encara que no sigui el que fa de predicat de la subordinada. Per tant, és possible una oració com (26):

- (26) No mos ho caleva haver estudiat. (ribagorçà)

Un contrast semblant al presentat a (25) es dona actualment en altres verbs, els anomenats verbs de reestructuració: *voler*, *saber*, etc. La frontera entre principal i subordinada en les construccions que contenen aquests verbs pot estar activada o no estar-ho. En aquest darrer cas, els pronoms clítics que complementen el verb en infinitiu pugen a la principal. Compareu (27a) i (27b).

- (27) a. Vull anar-hi.
b. Hi vull anar.

Ara bé, si la subordinada és negada, la negació activa la barrera entre principal i subordinada i ja no és possible l'elevació dels clítics, tal com es mostra a (28).

- (28) a. Vull no anar-hi.
b. *Hi vull no anar.

És interessant constatar que, en català antic, l'elevació dels clítics de la subordinada cap a la principal està sotmesa a algunes restriccions. Observeu els exemples de (29):

- (29) a. e no *ho* cal dir *a mi* (March, *Poesies*, p. 106, l. 100).
b. e no *·m* cal dar-*hi* fe (March, *Poesies*, p. 20, l. 7).

A (29a) el verb de la subordinada (*dir*) té dos complements pronominals (*ho* i *a mi*). El pronom *ho* s'eleva i l'altre es queda, però en forma tònica. La raó pot ser que l'autor vulgui emfasitzar aquest complement i per això usi un pronom fort. Però també

podria ser que el pronom *a mi*, que és datiu, si s'elevés en forma àtona cap a la zona de *caldre*, podria ser confós amb un datiu seleccionat pel verb principal. Compareu (29a) amb (30):

(30) No m'ho cal dir.

En ribagorçà, l'oració (30) és equivalent a l'oració del català central *No em cal dir-ho*. Aquestes dues oracions signifiquen «No cal que ho digui»; en canvi, l'oració (29a) significa «No cal que m'ho diguin a mi». Probablement, el pronom de primera persona es queda a la subordinada de (29a) en forma tònica com a estratègia per evitar l'ambigüitat.

A (29b) veiem que el pronom *hi* apareix a l'oració subordinada en una posició enclítica. Aparentment, aquesta oració de March segueix l'estratègia del català central actual. No obstant això, amb els mateixos verbs (*caldre* i *dar*) trobem també en March l'oració de (31), on *hy* representa *en açò*.

(31) *no·ns hy cal dar en açò gran crehença: de fortitud [...]* (March, *Poesies*, p. 100, l. 106).

Una hipòtesi raonable és que a (29b) el clític *hi* no s'ha elevat perquè és un clític de datiu (de datiu inanimat) i això podria provocar ambigüitat o confusió, ja que el pronom seleccionat per *caldre* per expressar la persona afectada per l'existència d'una necessitat a (29b) és també un pronom de datiu (*·m*). No obstant el que acabem de dir, caldrà trobar més mostres per poder determinar quines són les causes que impedeixen l'elevació del clític en casos com els de (29).

Una altra feina important que s'ha de fer és resseguir el funcionament de *caldre* al llarg dels segles per poder esbrinar quan és que el català central fa el canvi que l'ha portat a l'estructura actual, la de (20). Però aquesta anàlisi només té sentit si es fa en un context més ampli: cal fer un estudi general de l'evolució de la subordinació no finita.¹⁴

14. Una altra qüestió que caldrà tenir en compte és la plantejada per un revisor anònim que suggereix que el fet de postular que el català central ha desenvolupat una categoria C *irrealis* és poc econòmic des de la perspectiva de la teoria del canvi lingüístic proposada per Roberts i Roussou (2003). S'haurà d'esbrinar, doncs, si hi ha prou arguments per postular que el català antic i el ribagorçà també disposen d'aquesta categoria C *irrealis*, categoria que es legitimaria d'una manera diferent de com es legitima en el català central, a més d'una altra categoria funcional superior als trets de la qual fan que els clítics es traslladin més amunt. Si fos així, la diferència entre el català antic i el català central potser es trobaria en el fet que en aquest segon parlar la projecció

6. CALDRE + SINTAGMA NOMINAL

El català central i el ribagorçà divergeixen també en un altre punt: en la presència o absència de concordança entre el verb i el sintagma nominal, quan *caldre* no selecciona una oració. Vegem-ho a (32):

- (32) a. Sí que li calien aquests llibres. (central)
b. Sí que li caleva aquests llibres. (ribagorçà)

Quan analitzem el funcionament de *caldre* seguit de sintagma nominal en el català antic, altre cop observem que el ribagorçà és un dialecte conservador i que el central va canviar de comportament pel que fa a la concordança en nombre entre el verb i el sintagma nominal que l'acompanya.

- (33) a. en temps de pau no y *cal balestes* (Martorell, *Tirant*, I, p. 370).
b. no y *cal testimonis ni menys acte de notari* (Martorell, *Tirant*, II, p. 507).
d. il·luminava lo món, que no y *calie candeles* (St. Vicent F., *Quaresma*, 97/17; citat per Coromines 1980-1995).
c. e no·m *calrà consell ne arts* (March, *Poesies*, p. 128, l. 88).

Les oracions de (32) i (33) són totes impersonals. Cap no ha patit allò que a l'apartat 2, seguint Ernout i Thomas (1951), n'hem dit el gir personal. Però tot i ser impersonals, en el sentit que no podem posar-les ni en primera ni en segona persona, el català central fa concordar en nombre el verb i el sintagma nominal (v. Rigau 1998a, 1999.) Ara bé, també sobre aquesta qüestió cal fer un estudi més detallat. No tots els verbs que Anfós Par col·loca a la classe de *caldre* presenten el mateix comportament ni canvien al mateix ritme. Mirem el verb *bastar*.

- (34) a. E si·ls *béns d'aquel hereu* no bastaven al deute o als deutes (*Furs*, 18/4).
b. A tots els negocis [...] basten *II o III testimonis covinents* (*Furs*, 63/29).
c. tant quant hom veu no y bastaven *ses obres* (March, *Poesies*, p. 105, l. 30).

funcional més alta ja no es satisfaria per moviment o fins i tot potser podríem assumir que és inerta. Agraïxo al revisor anònim aquest suggeriment.

El verb *bastar* apareix en els *Furs de Jaume I* concordant amb el sintagma nominal que l'acompanya. I precisament hem vist a (9c) –repetit a (35)– que en March aquest verb ja havia fet el gir personal.

(35) nós mateix no bastam a conéixer, e quan pensam [...] (March, *Poesies*, p. 113, l. 25).

Això ens mostra que s'ha d'estudiar bé la relació entre aquests dos fenòmens gramaticals: (a) presència / absència de concordança en les oracions amb predicats deòntics i (b) possibilitat d'elevació dels pronoms clítics de la subordinada cap a la principal.

7. CONCLUSIÓ

Amb aquest article hem volgut convidar-vos a fer un tast del que pot donar de si un estudi sintàctic contrastiu del català antic i els dialectes actuals. I, per això, hem triat un microcosmos, el del verb *caldre*. Si aquesta línia sembla encertada, caldrà anar més enllà i estudiar bé l'evolució que ha seguit aquest verb abans no desaparegui del tot. Tots som conscients que les construccions que aquí hem descrit són desconegudes en molts parlars. Tenim, però, a favor nostre que és relativament fàcil seguir el rastre d'aquest predicat des del llatí *calere* (o des de l'indoeuropeu *kel*) fins a l'ús (i desús) actual com a verb d'obligació, usat principalment (però no exclusivament) en oracions negatives.

GEMMA RIGAU
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARAMON I SERRA, R. (1957) «Notes sobre alguns calcs sintàctics en l'actual català literari», *Syntactica uns Stilistica: Festschrift für Ernst Gamillscheg zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Max Niemeyer, pp. 1-33. [També dins R. ARAMON I SERRA (1997) *Estudis de llengua i literatura*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 721-754.]
- BATLLORI, M., N. IGLÉSÍAS & A. M. MARTINS (2005) «L'ordre dels clítics en català antic (morfologia i sintaxi dels clítics pronominals en català medieval)», Universitat de Girona / Universidade de Lisboa.

- BENOT, E. (1910) *Arte de hablar. Gramàtica filosòfica de la lengua castellana*, Barcelona, Anthropos. [Reproducció facsímil.]
- (1991) «Morphology after Syntax: Pronominal Clitics in Romance», tesi doctoral, MIT.
- BOUZET, J. (1946) *Grammaire espagnole*, París, Belin.
- BRUNOT, F. (1926) *La pensée et la langue*, París, Masson et Cie Éditeurs, 1965.
- COROMINES, J. (1980-1995) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, 1976.
- ERNOUT A. & F. THOMAS (1951) *Syntaxe Latine*, París, Klincksieck. [1989.]
- FERRATER, G. (1981) *Sobre el llenguatge*, Barcelona, Quaderns Crema.
- FISCHER, S. (2002) *The Catalan Clitic System. A Diachronic Perspective on its Syntax and Phonology*, Berlín, Mouton de Gruyter.
- GIRALT, Latorre, J. (1998) *Aspectos gramaticales de las hablas de la Litera (Huesca)*, Zaragoza, Diputación de Zaragoza.
- JESPERSEN, O., (1924) *The Philosophy of Grammar*, Londres, George Allen & Unwin Ltd.
- MASCARÓ, J. & G. RIGAU, eds. (2002) *Catalan Journal of Linguistics*, 1. «The grammar of Clitics», Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- LYONS, J. (1977) *Semantics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- PAR, Anfós, (1923) *Sintaxi catalana, segons los escrits en prosa de Bernat Metge*, Halle, Verlag von Max Niemeyer.
- MANZINI, M. R. (1998) «Syntactic Approaches to Cliticization», *GLOT International*, 3, 3, pp. 3-7.
- RAMSDEN, H. (1963) *Weak-Pronoun Position in the Early Romance Languages*, Manchester, Manchester University Press.
- RIGAU, G. (1978) «Hi datiu inanimat», *Els Marges*, 12, pp. 99-102.
- (1998a) «La variació sintàctica: uniformitat en la diversitat», *Caplletra*, 25, pp. 63-82.
- (1998b) «Del lèxic a la sintaxi: estructura i funcionament del verb caldre» dins T. CABRÉ (ed.), *Lèxic, Corpus i Diccionaris: Cicle de conferències 1996-1997*, Barcelona, IULA/UPF, pp. 13-38.
- (1999) «Los predicados impersonales relativos en las lenguas románicas», *Revista Española de Lingüística*, 29/2, pp. 317-355.

- ROBERTS, I. & A. ROUSSOU (2003) *Syntactic Change. A Minimalist Approach to Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- ROORYCK, J. (1992) «Romance Enclitic Ordering and Universal Grammar», *The Linguistic Review*, 9, pp. 219-250.

TEXTOS CONSULTATS

- Eiximenis, *Carta*: Francesc Eiximenis, «Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis» edició de S. Martí. [Article aplegat a Narpan.]
- Epistolari*: *Epistolari de la València medieval* (I) i (II), edició d'A. Rubio Vela, Barcelona/València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2003.
- Furs*: *Furs de Jaume I*, concordança dels Furs per M. A. Diéguez i J. Torruella, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2003. [Se cita per la rúbrica.]
- Llull: Ramon Llull, *Rims*, edició de S. Galmés, 2 vol., Palma de Mallorca, Diputació Provincial de Balears, 1936, 1938.
- Llull, *Blanquerna*: Ramon Llull, *Llibre de Evast e Blanquerna*, I, edició a cura de S. Galmés, Barcelona, Barcino, 1935.
- March, Ausiàs. *Poesies*. Edició de P. Bohigas, Barcelona, Barcino, 2000. [Se cita pel poema i el número de vers.]
- Martorell, *Tirant*: Joanot Martorell i M. J. de Galba, *Tirant lo Blanch*, edició coordinada per Albert Hauf, 2 vol., València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat de València, 1990.
- Muntaner, *Crònica*: Ramon Muntaner, *Crònica*, vol. 1, edició d'A. Cortadellas, Barcelona, Edicions 62, 1994.
- Roig, *Spill*: Jaume Roig, *Spill*, edició a cura de M. I. Peirats (en premsa).